

І. І. Озарко,
кандидат філологічних наук, доцент
(Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу);
Т. В. Соломчак,
викладач
(Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу)

ЛЕКСИЧНІ, ГРАМАТИЧНІ ТА ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ

У статті представлено та проаналізовано основні проблеми та аспекти відомих науковців щодо ряду лексичних, граматичних та термінологічних особливостей науково-технічного перекладу. З'ясовано та обгрунтовано основні труднощі щодо вищевказаних особливостей науково-технічного спрямування. З'ясовано, що головною проблемою перекладу є ідентифікація знань та вмінь застосовувати способи та прийоми, які, в свою чергу, формують сталі навички подолання різного роду лексичних, граматичних і термінологічних труднощів перекладу із урахуванням норм української мови та жанрових норм культури мови оригіналу.

Ключові слова: науково-технічний переклад, терміни, словосполучення, лексичні, граматичні, термінологічні труднощі.

Постановка наукової проблеми та її значення. З розширенням міжнародних зв'язків України відбувається інтернаціоналізація процесу оволодіння усіх аспектів суспільного життя. Вхідження України до європейського освітнього та наукового простору передбачає формування іншомовної компетентності студентів, що сприятиме адаптації молоді до світового середовища та формуванню професійної іншомовної підготовки студентів, що визначено пріоритетними напрямками державної політики щодо розвитку вищої освіти у контексті Болонського процесу. Потреба у дослідженні та розгляді науково-технічного перекладу є нагальною на сьогодні у зв'язку із важливістю якісного навчання перекладачів і перекладацької підготовки фахівців різних галузей науки і техніки. Про це свідчать встановлені науково-технічні контакти з англійським світом та обсяги перекладів різного роду англійських науково-технічних текстів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням лексичних, граматичних та термінологічних особливостей науково-технічного перекладу займалися такі провідні науковці, як А. Пумпянський, О. Кальниченко, А. Олійник, В. Карабан та інші. Низка вчених основну увагу при здійсненні науково-технічного процесу приділяють лексичним особливостям. Зустрічаються слова, вирази і фразеологічні звороти, переклад яких часто приводить до певних труднощів. Неточний переклад таких зворотів приводить перекладача до грубих помилок. Перекладачі не в змозі глибоко вникнути в суть тексту [1: 5]. Інші науковці вважають, що відокремлення лексики, граматики та термінології в окрему перекладознавчу сферу є, з теоретичної точки зору, досить умовним, а, можливо, й невиправданим [2: 12].

Мета статті полягає у висвітленні загальних лексичних, граматичних та термінологічних особливостей науково-технічного перекладу та можливостей використання та застосування їх у подальшій роботі перекладу різного виду матеріалів науково-технічного спрямування.

Виклад основного матеріалу та обгрунтування отриманих результатів. Здійснивши аналіз суджень стосовно особливостей науково-технічного перекладу та узагальнюючи погляди відомих педагогів, варто зазначити, що лексичні, граматичні та термінологічні особливості потрібно розглядати як єдине ціле. Вони нерозривно пов'язані між собою і нагадують дії багатопроцесорного комп'ютера, коли одночасно обробляється граматична, лексична, стилістична, загальнотекстова і комунікативна інформація.

Щодо лексичних труднощів науково-технічного перекладу виділяють: багатозначність слів (термінів) та вибір адекватного словникового відповідника, переклад термінів-неологізмів, аббревіатур, лексикалізовані форми множини іменників та терміни-омоніми, іншомовні слова, різного роду власні імена, назви (фірм, організацій, установ) тощо [2 :1 :12]. На думку В. Карабана, причинами існування лексичних труднощів перекладу, передусім, є розбіжності в картині світу англійської та української мов (тобто, розбіжності у членуванні дійсності за допомогою номінативних елементів), особливості багатозначності англійських і українських слів, відсутність в мові перекладу відповідників нових термінів, особливості словотвору і термінотворення в мовах та ін.

Стосовно проблеми багатозначності варто зазначити, що те саме слово перекладатиметься по різному, залежно від того, якою частиною мови воно є, серед яких слів воно знаходиться, чи в якому аспекті воно вживається (теоретичному, практичному) [1: 12]. Наприклад: mean – як дієслово перекладається "означати"; як прикметник the mean rate – середній; -я; -є; як іменник а means – засіб, спосіб. У поєднаннях: by any means означає "будь-яким способом"; by no means – "ні в якому разі". Варто

зазначити, що багато слів мають декілька різних значень. Наприклад: matter – "речовина, предмет, проблема, питання"; point – "крапка, проблема, стадія, зміст" і т. д. Перекладач повинен вміти розпізнавати, яке з цих значень йому варто вибирати у конкретному випадку. При перекладі велике значення має вживання слова в практичному і теоретичному аспекті. Наприклад, при теоретичному розгляді дієслова to treat, to suggest означають "розглядати" (проблему, питання), а при практичному – "обробляти, пропонувати". На думку відомих науковців А. Олійника, О. Кальниченка, В. Карабана, лексика і граматики тісно пов'язані між собою. Тому відокремлення лексичних проблем перекладу від граматики в окрему перекладознавчу сферу є з теоретичної та практичної точки зору досить умовним, а тому, невиправданим. Варто зауважити, що в залежності від прийменника, який стоїть після дієслова, змінюється його значення. Дієслово to substitute by означає "замінити перше другим", а to substitute for має протилежне значення – "замінити друге першим". (Oxygen was substituted by hydrogen – кисень був замінений воднем, але oxygen was substituted for hydrogen – водень був замінений киснем).

При перекладі суттєве значення відіграють ввідні слова, сполучники, прислівники, такі як: however, but, although, again, or, that is, therefore, on the other hand, thus. Як правило, ці слова часто стоять в середині речення. Однак, при перекладі їх варто ставити на початку речення. Це дає можливість контролювати логічний розвиток перекладу даного тексту. Починаючи переклад речення з ввідного слова therefore, перекладач логічно пов'язує це речення з попереднім висловлюванням. (The properties of this liquid can therefore be summarized – тому можна підсумувати властивості цієї рідини). Окрім цього, при перекладі ввідних слів потрібно звертати увагу на можливі нюанси їх значення. Наприклад: again, як правило, перекладають "знову". Однак у багатьох випадках можна перекладати це слово "з другого боку", "крім того", "і в цьому випадку". (The new procedure enabled to overcome the above problems. Again there took place an unexpected drop in the demand for this product – нова методика дала можливість подолати певні проблеми. З іншого боку, відбулося неочікуване падіння попиту на цей продукт).

Поєднання деяких прийменників чи сполучників з іменниками або дієсловами нерідко можна перекладати однаково. Наприклад: when в поєднанні з III формою або інговою формою дієслова перекладається "при", "будучи": when heated і when heating "при нагріванні", "будучи нагрітим".

While + інгова форма дієслова перекладається дієприслівником або "при" + іменник: While reading "читаючи", "при читанні".

If + III форма дієслова перекладається "при", "будучи": if finished – "бути завершеним", if kept – "при збереженні".

В англійській мові, щоб запобігти повторюванню будь-якого члена речення, вживаються слова "замінники". Наприклад, it, that, those служать для заміни іменника; the former...the latter (часто одне з них) вживається в тих випадках, коли необхідно замінити два, а інколи і одне з двох наведених раніше іменників.

При науково-технічному перекладі необхідно звертати увагу на артиклі. В науковому тексті артиклі, особливо означений артикль the відіграє важливу змістовну роль. Чіткість перекладу значно зростає, коли перекладач перекладає, у випадку необхідності, означений артикль вказівним займенником "цей", "ця", "це", "ці" і т. д. (We have suggested a mechanism of the reaction. The mechanism is described in the following section – ми запропонували механізм, описаний в наступному розділі). Потрібно зазначити, що суттєву роль відіграють артиклі в сполученні з такими словами, як: few, little, number. Якщо a few, a little вказують на присутність певних даних і перекладаються "декілька", "небагато", то few, little вказують на майже повну відсутність даних. (There are a few documents dealing with this subject – по цьому питанню є мало статей).

A number of варто перекладати як "ряд". A number of outstanding scientists – ряд видатних вчених. The number of означає "число". The number of reactions – число реакцій.

Щодо термінологічних особливостей науково-технічного перекладу хочеться зазначити, що науково-технічні терміни як мовні знаки, які репрезентують поняття спеціальної, професійної галузі науки або техніки, становлять суттєву складову науково-технічних текстів і одну з головних труднощів їх перекладу з огляду на їх неоднозначність, відсутність відповідних перекладних відповідників (у випадку термінів неологізмів) та національної варіативності термінів (тобто, наявність різних термінів в американському, британському, канадському та інших варіантах англійської мови, що позначають одне й те ж явище, процес, об'єкт) [2: 1: 54].

Для правильного перекладу терміна важливо знати його словотвірну і морфологічну структуру та семантичні відмінності від загальнонародних слів.

За своєю будовою терміни поділяються на: 1) прості (chamber – камера); 2) похідні-суфіксальні (transmitter – передавач); 3) префіксальні (multi-cylinder – багатоциліндровий); суфіксально-префіксальні (reprocessing – повторна обробка); 4) складні (flywheel – маховик); 5) терміни словосполучення (protective choke – захисний дросель).

Варто зауважити, що значні труднощі при перекладі виникають через існування омонімічних слів (передусім, термінів) – лексичних елементів, тотожних за формою, але досить відмінних за значенням. У мові науки і техніки особливо поширена омонімія термінів через те, що у терміносистемах різних

галузей науки і техніки широко застосовується так зване семантичне словотворення, коли існуючій формі слова приписується те чи інше значення. Так, наприклад, слово *leader* у фізиці має значення "іскровий або газовий розряд", у слюсарній справі – "ходовий гвинт", у геодезії – "передній мершак", у гірничій справі – "направляюча стріла копра" тощо. Зрозуміло, що значною мірою характер значення таких омонімічних термінів визначається належністю оригіналу до тієї чи іншої галузі науки і техніки та конкретною тематикою самого тексту оригіналу.

Крім зазначеного виду омонімії термінів, коли одне значення ширше іншого, існують ще такі види термінологічної омонімії:

1) одна форма має різне значення у різних галузях науки (наприклад: *control* у терміносистемі охорони праці має значення "профілактичний захід", техніки – "прилад управління, регулятор");

2) одна й та ж форма слова має різні значення в різних підгалузях суміжних галузей науки або техніки (наприклад: *check* в електроніці має значення "плата", а у зв'язку – "комутатор");

3) одна й та ж форма має різні значення у різних підгалузях однієї й тієї ж галузі (наприклад: *airframe* в авіабудуванні має значення "планер", а у космічній техніці – "корпус (ракети)");

4) одна й та ж форма має різні значення в межах однієї підгалузії (наприклад: *fuel* у звичайній енергетиці має значення "паливо", а в ядерній енергетиці – "ядерне паливо").

Омонімія існує також у випадку термінів-аббревіатур та скорочень. Оскільки аббревіатури та скорочення складаються з невеликої кількості літер, то існує ймовірність співпадіння їхніх форм у різних галузях науки і техніки. Наприклад, англійський термін-аббревіатура *OP* у технічній терміносистемі позначає зовнішню приладову дошку, у видавничій справі – розпродаж, видання, у термінології поштового зв'язку – надрук на лицевому боці марки, що змінює її вартість. Варто зазначити, що існує як міжгалузева омонімія аббревіатур та скорочень, що описана вище, так і внутрішньогалузева омонімія, коли один і той же набір літер позначає зовсім різні поняття. Наприклад, у військовій справі аббревіатура *FA* позначає польову армію, польову артилерію, надбавку на утримання сім'ї та повітряну пригоду.

Висновки. Отже, важливо пам'ятати, що переклад – це творчий процес, який не може обмежуватись запропонованими способами перекладу та варіантами перекладацьких рішень. Тому, у статті представлено низку певних лексичних, граматичних і термінологічних особливостей, що сприяють якісному перекладу науково-технічних текстів, а також з'ясовано, що головною проблемою перекладу є ідентифікація знань та вмінь застосовувати способи та прийоми, які, в свою чергу, формують сталі навички подолання різного роду лексичних, граматичних і термінологічних труднощів перекладу із урахуванням норм української мови та жанрових норм культури мови оригіналу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Пумпянский А. Л. Введение в практику перевода научной и технической литературы на английский язык / А. Л. Пумпянский. – М. : Наука, 1981. – 344 с.
2. Карабан В. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі / В. Карабан. – Вінниця : TEMPUS, 2001. – Ч. 1. – 272 с.
3. Булатов О. Професійний перекладач – це обличчя держави / О. Булатов // Урядовий кур'єр, 12 травня 1998. – Київ. – 9 с.
4. Кальниченко О. А. Англо-український науково-технічний переклад : [навчальний посібник] / [Кальниченко О. А., Рабінович Е. Х., Кучер Г. М.]. – Харків : НУА, 2007. – 124 с.
5. Карабан В. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі / В. Карабан. – Вінниця : TEMPUS, 2001. – Ч. 2. – 304 с.
6. Олійник А. Д. Прагмалінгвістичні аспекти сприйняття й перекладу науково-технічних текстів / А. Д. Олійник // Аграрна наука і освіта № 5-6. – Чернівці, 2007. – С.133–138.
7. Олійник А. Д. Процес письмового перекладу з англійської мови текстів науково-технічного спрямування / А. Д. Олійник, Ю. А. Матяш // Аграрна наука і освіта № 5. – Чернівці, 2006. – С. 151–154.
8. Петрова О. В. Введение в теорию практики перевода на материале английского языка / О. В. Петрова. – М. : Восток-Запад, 2007. – 96 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Pumpyanskiy A. L. Vvedenie v praktiku perevoda nauchnoy i tekhnicheskoy literatury na angliyskiy yazyk [The Introduction to the Practical Course of Scientific-Technical Translation into English] / A. L. Pumpyanskiy. – M. : Nauka, 1981. – 344 s.
2. Karaban V. Pereklad angliyskoi naukovoyi i tekhnichnoyi literatury. Gramatychni trudnoshchi [Translation of the English Scientific and Technical Literature. Grammatical Difficulties] / V. Karaban. – Vynnytsya : TEMPUS, 2001. – Ch. 1. – 272 s.
3. Bulatov O. Profesiyniyi perekladach – tse oblychchya derzhavy [A Professional Interpreter is the Nation's Face] / O. Bulatov // Uryadoviy kuryer, 12 travnya 1998 [State Courier, the 12th of May, 1998]. – 9 s.
4. Kalnychenko O. A. Anglo-ukrayins'kyi naukovy-tekhnichniy pereklad [English-Ukrainian Scientific-Technical Translation] / [Kalnychenko O. A., Rabinovych E. Kh., Kucher G.M.]. – Kharkiv : NUA, 2007. – 124 s.

5. Karaban V. Pereklad angliyskoi naukovoyi i tekhnichnoyi literatury. Leksychni, terminologichni ta zhanrovo-stylistychni trudnoshchi [Translation of the English Scientific and Technical Literature. Lexical, Terminological and Genre-Stylistic Difficulties] / V. Karaban. – Vinnytsya : TEMPUS, 2001. – 304 s.
6. Oliynyk A. D. Pragmalingvistychni aspekty spryynyattya i perekladu naukovo-tekhnichnykh tekstiv [Pragmalinguistical Aspects of Understanding and Translating the Scientific-Technical Texts] / A. D. Oliynyk // Agrarna nauka i osvita № 5-6 [Agricultural Science and Education № 5-6]. – Chernivtsi. – 2007. – S. 133–138.
7. Oliynyk A. D. Protses pysmovogo perekladu z angliyskoyi movy tekstiv naukovo-tekhnichnogo spryamuvannya [The Process of the English Written Translation of Scientific-Technical Texts] / A. D. Oliynyk, U. A. Matyash / Agrarna nauka i osvita № 5 [Agricultural Science and Education № 5]. – Chernivtsi. 2006. – S. 151–154.
8. Petrova O. V. Vvedenie v teoriyu praktiki perevoda na materiale angliyskogo yazyka [The Introduction to the Theoretical Course of Practical Translation in English] / O. V. Petrova. – M. : Vostok-Zapad, 2007. – 96 s.

Матеріал надійшов до редакції 23.06. 2014 р.

Озарко И. И., Соломчак Т. В. Лексические, грамматические и терминологические особенности научно-технического перевода.

В статье представлены и проанализированы главные проблемы, аспекты известных научных работников по вопросу лексических, грамматических и терминологических особенностей научно-технического перевода. Выяснены и обоснованы главные трудности, касающиеся особенностей научно-технической направленности. Выяснено, что основной проблемой перевода является идентификация знаний и умений использовать способы и приемы, которые, в свою очередь, формируют сложившиеся навыки преодоления разного рода лексических, грамматических и терминологических трудностей перевода с учетом норм украинского языка и жанровых норм культуры языка оригинала.

Ключевые слова: научно-технический перевод, термины, словосочетания, лексические, грамматические, терминологические трудности.

Ozarko I. I., Solomchak T. V. Lexical, Grammatical and Terminological Features of the Scientific-Technical Translation.

Main lexical, grammatical and terminological problems and aspects of the scientific-technical translation are presented in the article. The scientific methods of analysis, description and comparison have been used in order to single out clue aspects in the scientific-technical translation. It is proved that lexical, grammatical and terminological features, mentioned in the article, are the important source of the information for the scientific-technical translation. It is found out that the main issue of translation is the identification of the knowledge and skills to use means and procedures, which, in their turn, form stable habits of overcoming different lexical, grammatical and terminological translation difficulties, taking into the account norms of Ukrainian language and genre norms of the authentic language culture.

Key words: scientific-technical translation, terms, word-combinations, lexical, grammatical, terminological difficulties.